

Książki zbójce. Trudne tematy w literaturze dla dzieci i młodzieży

Coraz obficie na księgarskich półkach reprezentowane są tzw. **tematy trudne w literaturze dla dzieci i młodzieży**. Autorzy powieści dla nastoletnich odbiorców chętnie sięgają po motywy takie jak choroba, niepełnosprawność, wykluczenie, homoseksualizm, nieudane relacje z rodzicami. Z kolei wśród książek dla najmłodszych coraz bardziej widoczne są pozycje, których celem jest przygotowanie małego czytelnika na czekające go niełatwe przeżycia: przeprowadzkę, pobyt w szpitalu, przybycie na świat rodzeństwa, emigrację. Coraz więcej pojawia się książek dla dzieci o wojnie i zagładzie. Tematy te poruszane są w sposób mniej lub bardziej interesujący, w zależności nie tylko od talentu, ale i odwagi twórców.

W artykule przedstawię trzy utwory z najwyższej artystycznej półki, które trudne tematy pokazują w sposób dogłębny, niekiedy wręcz kontrowersyjny. Dla których trudne tematy nie są elementem podrasowania tła akcji ani motorem przekazu dydaktycznego. Lekturę tych książek czytelnik okupuje kłębowskiem emocji, bólem w sercu, odczuciem, że trudne tematy rzeczywiście są trudne, ponieważ wbrew pozorom nie są elementem wiedzy o świecie, którą można przyswoić, skatalogować i odstawić na półkę. Są natomiast życiem samym, losowo rozdzielającym takie momenty pomiędzy wszystkich bez wyjątku.

Życie mimo wszystko

Siedemnastoletnia chora na raka Hazel Grace Lancaster, główna bohaterka oraz narratorka powieści Johna Greena *Gwiazd naszych win*, mówi, że jest granatem, który w każdej chwili grozi wybuchem. Jest odludkiem z wyboru, ponieważ pragnie do minimum ograniczyć

liczbę potencjalnych ofiar własnej, prywatnej eksplozji. To minimum stanowią rodzice – aktywna i optymistyczna matka oraz płaczący, smutny ojciec – wierne satelity, będące dla córki wsparciem, ale i ciężarem. Wszyscy inni trzymani są na bezpieczny dystans. Sytuacja ulega zmianie, gdy w życiu bohaterki pojawia się Augustus Waters, były koszykarz po amputacji nogi. Augustus nie uznaje dystansów i emocjonalnego chłodu, przekracza barierę ochronną i dołącza do szczupłego grona ludzi kochających Hazel.

John Green dokonuje dekonstrukcji stereotypowego obrazu dziecka chorego na raka. W oczach zdrowego ogółu Hazel i Augustus oraz im podobni zajmują się nieustannym umieraniem, przy czym umieranie to jest określane jako godna, bohaterska walka, rodzaj nadludzkiego wysiłku, będącego dla otoczenia inspiracją. Ogół docenia i wspiera tę walkę za pomocą zestawu Bonusów Rakowych (czyli, zgodnie z definicją Hazel, przyjemności należnych dzieciom

z nowotworami, a nienależnych dzieciom zdrowym), do których zalicza się zarówno przymknięte pobłażliwie oko instruktora podczas egzaminu na prawo jazdy, jak i działalność fundacji spełniających kosztowne marzenia. Tymczasem Hazel i Augustus po prostu żyją, wbrew wszechobecnemu dyktatowi umierania, któremu służą nawet najbliżsi, gotowi zamknąć ich w klatce własnej trwogi i niepokoju.

Kształtując sylwetki głównych bohaterów, John Green kreśli poruszający, poetycki obraz nieuleczalnej choroby jako streszczenia, kondensacji ludzkiego życia. Młodość, pozbawiona nieodzownego atrybutu w postaci perspektywy nieśmiertelności, zatruta jest rezygnacją świadomej końca starości. Wzrastanie i rozkwit stają się jednocześnie uwiędnięciem i zamieraniem. Intensywność przeżyć związanych z młodością – zgłębiania tajemnic pierwszej miłości, emocjonalnych wahań, seksualnych uniesień, szalonych wypraw – łączy się z fizycznymi ograniczeniami

starości: powolnością ruchów, nieustannym bólem, niemożnością zaczerpnięcia tchu.

Perspektywa końca wzmaga głód doznań, przyspiesza dojrzewanie, ułatwia dokonywanie wyborów, tak jak w przypadku chorego na białaczkę bohatera *Oskara i pani Róży* Érica-Emmanuela Schmitta, który w ciągu kilku dni przeżył kilkadziesiąt lat swojego życia. Pytanie o dalsze losy bohaterki powieści *Gwiazd naszych win* jest bezzasadne – odpowiedź wydaje się oczywista. Jednak skonfrontowani z faktem, że Hazel niewątpliwie czeka śmierć, na chwilę uświadamiamy sobie prawdę inną – nas też ona czeka. I tak jak umieranie Hazel Grace Lancaster jest skutkiem ubocznym jej choroby, tak każde życie jest skutkiem ubocznym umierania.

Dobry, zły dorosły

Duet norweskich twórców książek obrazkowych – Gro Dahle'a i Sveina Nyhusa – bez wahania można nazwać artystami spod znaku tematów trudnych. Utwory ich autorstwa wzbudzają spore kontrowersje, w bibliotekach stawiane są zazwyczaj na półkach niedostępnych rękóm młodszych czytelników. Ich bohaterami są dzieci, w których życiu coś idzie nie tak. Tym czymś są dorośli – czuli opiekunowie, istoty najbliższe, najukochańsze, ale też władcy absolutni, od których działań zależy cała dziecięca rzeczywistość.

Włosy mamy opowiadają o małej Emmie, której mama, najlepsza i najpiękniejsza na świecie (bo jest mamą Emmy), huśta się z nią na huśtawce, śmiejąc się w słońcu. Pewnego dnia słoneczna rzeczywistość się zmienia. Mama nie wstaje z łóżka, nie przygotowuje córce śniadania, tylko płacze.

Z perspektywy Emmy nieustanny ten płacz sprawia, że mieszkanie szarzeje i wilgotnieje, a włosy mamy, które wzbudzały radość i zachwyt córki, rozrastają się w sposób niekontrolowany, dusząc wszystko wokół. Zmiana dzieje się nagle, bez zapowiedzi. Emma nie zna jej przyczyny, zaczyna szukać jej w sobie.

Również Boj, bohater książki obrazkowej *Zły pan*, w sobie szuka przyczyny nieszczęść, które dzieją się wokół. Jego rzeczywistość ma dwa punkty odniesienia – tatę i mamę. Tata jest duży i miły, ale ma zaczerwienione kłykcie. Codziennosc chłopca wypełniona jest pytaniami: czy tata jest zadowolony? Czy jest spokojny? Od odpowiedzi zależy wszystko: zachowanie mamy, jej nastrój, to czy będzie się śmiała w najładniejszej sukience, czy może zostanie zmuszona, by w geście rozpaczony zasłonić sobą drzwi do pokoju Boja. Również to, czy Boj będzie mógł normalnie funkcjonować, czy też może będzie musiał być cicho, tak cicho, żeby ani słowa, ani nawet oddech nie stały się hałasem potencjalnie wyzwalamym ukrytego w tacie złego pana.

Zarówno Boj, jak i Emma są bezsilni wobec rzeczywistości dorosłych, zbyt nieprzewidywalnej, by mogli czuć się bezpiecznie. Oboje jednak starają się coś zmienić i podejmują akcję ratunkową. Emma postanawia zaprowadzić porządek w splątanych, żyjących własnym życiem włosach mamy. Dzielnie wkracza w ich gęstwinę uzbrojona w szczotkę wyciągniętą z maminie toaletki. Boj pisze list do króla. Akt odwagi nie zostaje bez odpowiedzi. Emmie pomaga napotkany w gąszczu włosów tajemniczy brodaty pan, który grabiąc kolejne pasma opowiada jej o supłach myśli i węzłach emocji oraz o tym, że odpowiedzialność

za to, co się z mamą dzieje, nie spoczywa na jej, Emmy, barkach. Pomaga znaleźć wyjście z lasu włosów i zapewnia, że niedługo znów wszystko będzie dobrze. I rzeczywiście nadchodzi dzień, kiedy mama i Emma przytulone huśtają się na huśtawce, a włosy mamy śmieją się i tańczą w słońcu. W przypadku Boja rzeczywistość zmienia się, kiedy pewnego dnia w drzwiach pojawia się król w koronie. Wchodzi do domu i mówi Bojowi, że nie jest winą dziecka to, jak zachowuje się tata. Zmusza tatę do klęknienia przed synem i przeprosin, następnie zaś zabiera go do siebie, do wielkiego ogrodu, w którym tata nauczył się, jak postępować ze złym panem.

Obie książki wykorzystują tę samą, baśniową strukturę zakończenia, bez trudu dającą się rozpoznać jako element przynależny narracjom przeznaczonym dla dzieci. Bohater spotyka na swej drodze potężnego pomocnika, który ma moc odwracania złego losu. Dzięki niemu harmonia wraca do świata przedstawionego. Emma huśta się więc otoczona ciepłymi ramionami roześmianej mamy, a Boj odwiedza odmienionego tatę i skacze z gałęzi drzewa bez strachu, bo wie, że ten nowy tata zawsze będzie czuwał, by w porę go złapać.

Doświadczony (dorośli?) czytelnik nie czuje się jednak uspokojony. Brak tu jednoznacznych zapewnień, że mama Emmy już nigdy nie podda się tajemniczej niemocy. Nie wiadomo, czy odwiedziny króla zdarzyły się naprawdę, czy też były owocem wyobraźni Boja. Być może to nie król, tylko dobrodusznia sąsiadka w czerwonej kurtce wpłynęła na bieg wydarzeń, a tata dzięki jej interwencji poszedł na terapię. A może wszystko jest jak było, tylko Boj jeszcze bardziej zamknął się w sobie i bezsilny wobec

nieprzyjemnej rzeczywistości sam dla siebie tworzy alternatywne, miłsze scenariusze.

Przyjęta w obu książkach perspektywa dziecka pozwala uwypuklić tragiczny węzeł gordyjski splątanych ze sobą niepewności świata i poczucia winy. Niepewność świata, który w każdej chwili może runąć, sprawia, że poczucie bezpieczeństwa znika i dziecko nie może się zapomnieć, być sobą, Emmą albo Bojem. Zmuszone jest bezustannie kontrolować to, co mówi, jak mówi, jak chodzi, co robi. Kontrola taka z definicji skazana jest na niepowodzenie, a skłonność do szukania wzorców przyczynowo-skutkowych sprawia, że rodzi się poczucie winy. „To moja wina” – myślą Emma i Boj, a także

inni bohaterowie pary norweskich twórców. Nie zaznają ulgi, dopóki ktoś nie uwolni ich magicznym zaklęciem: „to nie twoja wina”. Ważny i potrzebny przekaz odbiera zatem podwójny czytelnik tych utworów. „To nie twoja wina” – czyta odbiorca dziecięcy. „To nie dziecka wina” – czyta odbiorca dorosły.

Czytajmy książki zbójckie!

Nawiązując do *Dziadów* Mickiewicza, Grzegorz Leszczyński lektury „poruszające do głębi, wyprowadzające z rytmu codzienności, zmieniające świat” nazywa zbójckimi i stwierdza: „Niezależnie od wieku, niezależnie od tego, czy mamy lat kilka, kilkanaście czy kilkadziesiąt – tylko takie książki warto czytać. Książki zbójckie. Na

inne szkoda czasu” (Leszczyński, 2007, s. 7). John Green, Gro Dahle, Svein Nyhus, a także Shaun Tan, autor znakomitej powieści graficznej o przymusowej emigracji *Przybysz*, Wolf Elbruch z jego *Gęsią, śmiercią i tulipanem* – obrazkowym traktatem o śmierci, wreszcie Ewa Przybylska, która niedawno napisała przejmującą opowieść o wykluczeniu *Most nad Missisipi*: wszyscy oni tworzą książki zbójckie. Czytajmy je. Niezależnie, czy mamy lat kilka, kilkanaście czy kilkadziesiąt.

Anna Maria Czernow

Badaczka literatury dla dzieci i młodzieży oraz krytyczka literacka.

Wykłada na studiach podyplomowych „Literatura i książka dla dzieci i młodzieży wobec wyzwań nowoczesności” (Uniwersytet Warszawski).

Od kwietnia 2015 r. jest prezeską Polskiej Sekcji IBBY.

Bibliografia

Dahle G. i Nyhus S., (2010), *Włosy mamy*, Gdańsk: Wydawnictwo Eneduerabe. | Dahle G. i Nyhus S., (2013), *Zły pan*, Gdańsk: Wydawnictwo Eneduerabe. | Elbruch W., (2008), *Gęś, śmierć i tulipan*, Warszawa: Hokus-Pokus. | Green J., (2014), *Gwiazd naszych win*, Wrocław: Bukowy Las. | Leszczyński G., (2007), *Magiczna biblioteka. Zbójckie książki młodego wieku*, Warszawa: [Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej](#). | Przybylska E., (2012), *Most nad Missisipi*, Łódź: Akapit Press. | Schmitt É.-E., (2004), *Oskar i pani Róża*, Kraków: Znak. | Tan S., (2015), *Przybysz*, Warszawa: Kultura Gniewu.

Zwycięzcy konkursu „Książki naszych marzeń”

– Dziękuję wszystkim za udział w naszym konkursie. Wszystkie filmy były bardzo ciekawe, dobrze zrobione. Duże zainteresowanie, jakim cieszył się konkurs, przede wszystkim udowodniło, że chcecie

czytać! – powiedziała na gali finałowej Joanna Kluzik-Rostkowska.

Przy ocenie nadesłanych filmów komisja konkursowa brała pod uwagę m.in. stopień zaangażowania

społeczności szkolnej w realizację nagrania, pomysłowość uczniów oraz oryginalność wykonania.

[Lista nagrodzonych i źródło](#)

Warsztaty edukacji rówieśniczej – projekt „MyWay”

Projekt „MyWay”, realizowany w ramach programu Unii Europejskiej „Leonardo da Vinci – Transfer Innowacji”, poświęcony jest poszukiwaniom efektywnych metod zapobiegania wykluczeniu społecznemu młodych ludzi niepodjęających nauki szkolnej, nieuczestniczących w szkoleniach ani niepracujących zawodowo (grupa osób określana jako NEET – *not in employment, education or training*). Zadanie to obejmowało szereg warsztatów, w trakcie których adoptowano do polskich warunków, udoskonalano i weryfikowano austriacką koncepcję coachingu dla młodzieży (Youth Coaching), wzbogaconą o elementy edukacji rówieśniczej.

Do uczestnictwa w pierwszym warsztacie zaproszono młodych ludzi, którzy byli zainteresowani możliwością udzielania pomocy i wsparcia rówieśnikom poprzez prowadzenie z nimi warsztatów edukacji rówieśniczej w oparciu o koncepcję Youth Coaching. W Polsce do udziału zgłosiło się sześć dziewcząt.

Zadaniem uczestniczek było zidentyfikowanie potrzeb i opracowanie wskazówek dotyczących:

- efektywnych sposobów dotarcia do grupy docelowej (NEET) oraz przekonania ich do skorzystania z proponowanej im pomocy, której celem jest zachęcanie do dalszego kształcenia i poszukiwania pracy;
- efektywnych metod motywowania młodych ludzi do wprowadzania zmian w ich dotychczasowej sytuacji edukacyjno-zawodowej;
- rodzaju aktywności warsztatowych, które byłyby dla młodzieży atrakcyjne i przyciągnęły ich uwagę.

Warsztaty polegały nie tylko na dyskusji i wymianie pomysłów, lecz także były okazją do nabycia umiejętności, które mogą być przydatne podczas przyszłej pracy z młodzieżą w ramach edukacji rówieśniczej. W trakcie sesji warsztatowych:

- określano cechy, jakie powinien posiadać lider edukacji

rówieśniczej, oraz zastanawiano się nad charakterystyką zachowań skutecznego lidera;

- uczono się o zasadach efektywnej komunikacji, ćwiczone ją w oparciu o model komunikacji bez przemocy (NVC – *Non-Violent Communication*) oraz techniki aktywnego słuchania;
- rozwijano zdolność zwiększania motywacji młodych ludzi z grup defaworyzowanych;
- rozpoznawano indywidualne style radzenia sobie z sytuacjami konfliktowymi,
- praktykowano umiejętności związane z asertywnością.

Spśród sześciu uczestniczek wybrano dwie najbardziej aktywne, które wzięły udział w międzynarodowym szkoleniu dla liderów edukacji rówieśniczej w Hannoverze. Podobne szkolenia odbyły się również w każdym z krajów partnerskich projektu „MyWay” i ich najbardziej aktywni uczestnicy zostali zaproszeni do Hanoweru. Spotkało się tam 12 młodych liderów z Malty, Polski, Hiszpanii, Austrii i Niemiec. Celem tych warsztatów było przygotowanie ich do prowadzenia zajęć z młodzieżą defaworyzowaną w ich macierzystych krajach. Pod okiem trenera – Holgera Herhorsta – uczestnicy pracowali nad zwiększeniem samoświadomości i pewności siebie oraz rozwojem umiejętności autoprezentacji

i efektywnej komunikacji. W czasie warsztatów został nakręcony film zawierający impresje z procesu szkolenia oraz kilka wywiadów. Film jest dostępny na oficjalnej [stronie internetowej projektu](#).

Dwie młode Polki, świeżo wykształcone liderki edukacji rówieśniczej, mimo początkowych obaw, z chęcią podjęły się realizacji ostatniej fazy projektu – prowadzenia warsztatów dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym. W polskich warsztatach uczestniczyło dziewięć osób. Była to zróżnicowana grupa młodzieży, w większości borykająca się z problemami z edukacją szkolną i, za wyjątkiem jednej osoby, nieposiadająca zatrudnienia. Aby zwiększyć motywację do aktywnego udziału w zajęciach, liderki edukacji rówieśniczej również uczestniczyły w ćwiczeniach. Takie działanie miało zachęcać innych do większej otwartości i współpracy, a także zaprezentować prawidłowy wzorzec edukacyjno-zawodowy młodego człowieka.

Opracowanie:
Joanna Paszkowska-Rogacz,
Joanna Szczecińska

[Społeczna Akademia Nauk w Łodzi](#)

Oskar Kolberg – zasoby edukacyjne

[Przewodnik śladami Oskara Kolberga](#)

Multimedialny przewodnik po miejscach i regionach związanych z życiem i dziełem Oskara Kolberga. Jest nie tylko opowieścią o biografii Kolberga, umożliwiającą prześledzenie jego licznych wędrówek, lecz także zawiera atrakcyjnie przekazaną wiedzę o kulturze opisywanych przez niego regionów, o związanych z nimi zwyczajach, ikonografii i muzyce. Podróży śladami Oskara Kolberga towarzyszą nagrania muzyków ludowych z kolekcji *Muzyka źródeł* Polskiego Radia i Instytutu Muzyki i Tańca oraz instytutu Sztuki PAN. Aplikację w języku polskim można bezpłatnie pobrać w wersji na platformę Android i iOS (iPhone).

[Wystawa „Oskar Kolberg 1814–1899. Kompozytor. Folklorysta. Etnograf”](#)

Wystawa dostępna w internetowej wersji w języku polskim i angielskim prezentuje poszczególne etapy życia oraz najważniejsze dziedziny twórczości artystycznej i badawczo-edytorskiej Oskara Kolberga. Do stworzenia wystawy zostały wykorzystane materiały rzadko eksponowane ze względów konserwatorskich, pozostające w zasobach archiwalnych i muzealnych, nieudostępniane czytelnikom i zwiedzającym w postaci oryginałów.

[Wystawa „Powiedzcie podziękowanie Kolbergowi za jego mozolną pracę. Oskar Kolberg etnograf, \(muzyk\)ograf, chopinolog”](#)

Wystawę, która pokazuje postać i działalność muzyczną oraz naukową Oskara Kolberga w kontekście

jego przyjaźni z Fryderykiem Chopinem, można oglądać na specjalnie przygotowanej stronie oraz w dwóch wersjach offline – do pobrania w formie plików PDF oraz elektronicznej prezentacji wzbogaconej o nagrania dźwiękowe. Dostępna jest również audiodeskrypcja wystawy do odsłuchania z plików mp3.

[Wystawa „Takim tego dudlił że się wszyscy zlecieli. Instrumenty ludowe na ziemiach polskich w czasach Fryderyka Chopina”](#)

Wystawa poświęcona instrumentom ludowym pierwszej połowy XIX w., z którymi zetknął się młody Fryderyk Chopin w trakcie swych podróży po Polsce dostępna jest w formie elektronicznej oraz w formie audiodeskrypcji.

[Portal Polskie ludowe instrumenty muzyczne](#)

Stworzone przez Instytut Muzyki i Tańca pierwsze w Polsce wirtualne muzeum ludowych instrumentów muzycznych. Baza zawiera niemal 250 unikalnych obiektów najważniejszych kolekcji muzealnych w Polsce wraz ze szczegółowymi opisami, ścieżkami dźwiękowymi, materiałami wideo i blisko tysiącem wysokiej jakości zdjęć, w tym prezentacje w technice 360 stopni. Portal ma dwie wersje językowe i skierowany jest zarówno do specjalistów, jak i szerokiego grona odbiorców.

[Portal Polski taniec tradycyjny](#)

Pierwsza odsłona edukacyjnego portalu Instytutu Muzyki i Tańca, poświęconego tańcowi we wszelkich jego gatunkach. Portal ma charakter popularnonaukowy. Podstawową formą prezentacji tańców

tradycyjnych na portalu są materiały filmowe udostępnione przez archiwa instytucji państwowych oraz osoby prywatne. Obok materiałów audiowizualnych na stronie zamieszczone są zdjęcia, ryciny oraz materiały instruktażowe pomocne w nauce tańców.

[Strona internetowa o Oskarze Kolbergu](#)

Nowa, dwujęzyczna strona Instytutu im. Oskara Kolberga, powstała we współpracy z Instytutem Muzyki i Tańca, stanowi kompendium wiedzy o życiu i twórczości Oskara Kolberga. Na stronie zamieszczone są również nuty i nagrania utworów fortepianowych, pieśni i oper.

[Kolekcja „Oskar Kolberg” Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona](#)

W ramach przygotowanej w Roku Kolberga kolekcji Biblioteki Narodowej zdigitalizowano 164 obiekty, w tym najważniejszą pracę wielkiego etnografa: wielotomową monografię *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce* oraz wydane dotychczas tomy monumentalne *Dzieł wszystkich*.

